

خلاصۃ السیاق

تالیف

سید میرزا حسن خان دبیر قاجار قفرشی

به کوشش

علیرضا نیک‌نژاد

الحمد لله

خلاصۃ السباق

تألیف

سید میرزا حسن خان دبیر قاجار تفرشی

بہ کوشش

علیرضائیک نژاد

کتابخانه ملی و اسنادخانه ایران

سرشناسه	: دبیر قاجار تفرشی، حسن بن باقر
عنوان و نام پدیدآور	: خلاصه السباق / تألیف سید میرزا حسن خان دبیر قاجار تفرشی؛ به کوشش علیرضا نیک‌نژاد.
مشخصات نشر	: تهران: مدید، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۹۴ ص.: نمونه.
شابک	: 978-600-8722-61-8
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: حساب سیاق - منون قدیمی تا قرن ۱۴
موضوع	: Hesab-e Siyaq -- Early works to 20th century
شناسه افزوده	: نیک‌نژاد، علیرضا، ۱۳۵۶ -، گردآورنده
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۷ ۵۲۸/۵۲۸ HF۵۶۳۱
رده بندی دیویی	: ۶۵۷
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۱۵۰۴۱۴

خلاصه السباق

تألیف: سید میرزا حسن خان دبیر قاجار تفرشی
به کوشش علیرضا نیک‌نژاد

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۷۲۲-۶۱-۸

حق چاپ برای مؤلف و ناشر محفوظ است

تلفن: ۶۶۵۶۵۵۶۹-۶۶۵۷۱۰۳۴

www.madidpub.ir madidpub@gmail.com

فهرست

مقدمه.....	۷
فصل اول: در شناختن یک دینار الی یک کرور.....	۱۱
فصل دوم: در جمع.....	۱۸
فصل سوم: در تفریق.....	۲۴
فصل چهارم: در کسور ارقام و کسور تسعه.....	۲۹
فصل پنجم: در آدا ب ضرب.....	۳۷
فصل ششم: در تسعیر و قیمت سایر اقمشه.....	۴۱
فصل هفتم: در تقسیم.....	۴۶
فصل هشتم: در تبدیل.....	۵۶
فصل نهم: در مبادله.....	۵۹
فصل دهم: در مراحه.....	۶۲
فصل یازدهم: در قبوضات لازمه داد و ستد.....	۷۱
فصل دوازدهم: در آداب کتابچه نویسی و سر براتها و اصطلاحات سیاقی.....	۷۵
خاتمه: عنوان نویسی.....	۷۹
تصاویر.....	۹۱

مقدمه

خلاصه‌السیاق یکی از کتاب‌های مجمل و نسبتاً مهمی است در فن سیاق که در دورهٔ مشروطیت به رشتهٔ نگارش درآمد. نویسندهٔ کتاب میرزا سیدحسن‌خان دبیر قاجار تفرشی است. از فراز و فرود زندگی مؤلف اطلاعی نداریم و فقط براساس اظهار خودش در خط و سیاق سررشته‌ای داشته است.

دلیل تألیف

بنابر اذعان مؤلف اگرچه در این زمان، حساب ریاضی جایگزین فن سیاق در محاسبات شده، ولی از آنجایی که هنوز طبقهٔ اصناف و کسبه و ... از این شیوه در معاملات روزمره استفاده می‌کنند، تصمیم گرفته، پس از سال‌ها تفحص در خط و سیاق برای رفع احتیاج کتابی در این زمینه بنویسد، لاجرم آن را به طریق اجمال نوشت و به خلاصه‌السیاق مسمی کرد. بر اساس مندرجات آغاز کتاب، ماتن این کتاب را جهت تسهیل محاسبات و خدمت به ابنای وطن نگاشته شد.

ابواب کتاب

این کتاب مشتمل بر مقدمه و دوازده فصل و خاتمه است. مؤلف در مقدمه به تعریف کوتاهی از علم سیاق پرداخته است و در ادامه به دینار و تومان و شیوهٔ محاسبات می‌پردازد. بخش خاتمه چنانکه خواهد آمد، بعضی از تناسبات و نوشتجات لازمه و عنوانات سر عریضه‌جات و رقعه‌جات را در بر دارد.

نسخه مورد استفاده

این کتاب مبتنی بر نسخه چاپ (دوم) سنگی به شماره ۹۵۶۳ کتابخانه ملی ایران حروفچینی شده است. تاریخ چاپ این نسخه در ماه صفر بیجی ثیل سال ۱۳۲۶هـ ق است.

محاسن کتاب

اگرچه این کتاب به صورت خلاصه نوشته شده، ولی مؤلف محاسبات را با روشی ساده و روان بیان می‌کند که هر متعلمی مقدمات این فن را به آسانی فرا خواهد گرفت. افزون بر آن بخش عنوان‌نویسی کتاب با وجود اینکه امروزه بعضی از عنوانات و القاب و مناصب از بین رفته است، می‌تواند به عنوان راهنمای نامه‌نگاری و عنوان‌نویسی مورد استفاده قرار گیرد.

چند نکته

کتاب پیشرو را بر اساس رسم الخط امروزی آوردیم، بدون اینکه در پانویس ذکری از آن بکنیم و به دلیل آسان بودن کتاب، محاسبات سیاقی را به حساب ریاضی برگرداندیم و از آوردن حشو و زوائد نیز اجتناب کردیم و تنها جهت استفاده متعلمین سعی کردیم این کتاب را برای چاپ آماده کنیم. در پایان از لطف آقای لیلا حکم‌آبادی مدیر انتشارات مدید در پیشنهاد چاپ این اثر سپاسگزاریم.

یا من لایحط بجمیع نعم عدد

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمین و الصلوة و السلام علی خیر خلقه محمد و آله اجمعین الطّیّین الطّاهرین. اما بعد، چون حضرت آفریدگار جلّ شأنه، بنی نوع انسان را چنان آفرید که بدون خلطه و آمیزش و معاونت و مشارکت امور معاشیه و معادیّه ایشان انتظام نیابد. پس به واسطه ترتیب این گونه از خلقت که مشحون است به حکمت، تمام افراد ناس از پیر و برّنا، وضع و شریف در امور معاشیه ناچارند از معامله و هر معاملی لابد است از دانستن علم محاسبه اگر چه به طریق اجمال باشد و چون چندی است در ایران حساب ریاضی معمول و بسی اشخاص دارای علم ریاضی گردیده و از علم سیاق معمولی بی نیازند. و لکن با مردمان چون فعلاً احتیاج به نانو و قصاب و بقال و عطار و علف و غیره داریم و هنوز اصناف معروضه دارای علوم ریاضی نگردیده اند که به آن طریق رفع احتیاج بشود، لهذا اقل السادات میرزا سیدحسن خان دبیر قاجار، ابن میرزاسیدباقر تفرشی فمی، که سالها در علم سیاق و خط زحمت کشیده، از هر خرمن خوشه ای برداشته، به مضمون **کُلِّ عِلْمٍ لَیْسَ فِی الْقِرطاسِ ضاع**^۱ بنابر ترفیه حال عامّه ناس مطالب معضله و عبارات مشکله سابق سیاق را به طرزی خوش و عباراتی آسان در این کتابچه با خط خود مندرج نمود که کافّه خلق را از طالب و کاسب به فراخور حال بکار آید و رفع احتیاج ایشان را در داد و ستد

۱. هر علمی که روی کاغذ نیاید بیهوده است.

معاملات بنماید و آن را مستقی به خلاصه‌السیاق نمودم. امید از ارباب فضل و دانش چنین است که به نظر عیب‌پوشی، اگر سهوی یا نسیانی رفته، اغماض فرمایند؛ **فان الجواد قد یکبوه و النار قد یخبوا و الصارم قد ینبوا و الانسان محل النسیان**^۱ عبارات و مطالب این کتابچه را متمسکاً به حبل ولایت اَنَّمَهُ اِثْنِ عَشَرَ عَلَیْهِم صَلَواتِ الْمَلِکِ الْاکْبَرِ، مشتمل ساختم به یک مقدمه و دوازده فصل و یک خاتمه. **فصل اوّل** در دانستن دینارات و یک پول و دو پول الی یک قران و از یک قران الی یک تومان و هکذا الی یک کرور تومان. **فصل دوم** در آداب جمع از نقدی و جنسی و یومیه‌نویسی و کتابچه تجارتنی و غیره. **فصل سوم** در تفریق از نقدی و جنسی. **فصل چهارم** در کسور تسعه و کسور ارقام. **فصل پنجم** در آداب ضرب آحاد در آحاد و مرکب در مرکب و **فصل ششم** در عمل تسعیر و قیمت سایر اقمشه و غیره. **فصل هفتم** در آداب تقسیم از نقد به نقد و از نقد به نفر و از جنس به نفر. **فصل هشتم** در تبدیل. **فصل نهم** در مبادله گندم به جو یا برنج به گندم یا سایر حبوبات با سایر حبوبات دیگر. **فصل دهم** در عمل مراحجه و عمل مشارکت. **فصل یازدهم** در بعضی از قبوضات لازمه داد و ستد. **فصل دوازدهم** در محاسبه بدنی که دارای عمل کتابچه و دستورالعمل است. و در **خاتمه** بعضی از تناسبات و نوشتجات لازمه و عنوانات سرِ عریضه‌جات و رقعه‌جات به فراخور شأن هر کس به انضمام القاب هر کسی به فراخور حال، به طریق اجمال.

مقدمه

سیاق علمی است که به واسطه دانستن آن مجهولات ارقام از نقد و جنس معلوم می‌شود و این مسئله تعریف آن است. اما فایده علم سیاق پی‌بردن به جمع نقود و ملتفت شدن قیمت جنس که اسباب شبهه و شکی باقی نماند. و موضوع علم سیاق دینارات و یک پول و دو پول و قرانات و تومان‌ات الی کرور تومان و بالاتر تا هر کجا برسد.

۱. همانا اسب تندرو هم گاهی زمین می‌خورد و شمشیر برنده گاهی کندی می‌نماید و انسان هم در معرض اشتباه و فراموشی است. (هرکس می‌نویسد خود را در معرض انتقاد قرار می‌دهد).

فصل اول

در شناختن یک دینار الی یک کرو

صورت نوشتن دینارات الی هزار دینار

یکصد دینار	دویست دینار	سیصد دینار	چهارصد دینار	پنصد دینار
ششصد دینار	هفتصد دینار	هشتصد دینار	نهمصد دینار	یکهزار دینار

هر کس یک دینار را تا ۹۰۰ دینار را حفظ نموده ملتفت شد بعد از آن باید از قرار تفصیل یک پول را تا یک قران را حفظ کند.

یک پول	یکشاهی	سه پول	چهار پول
پنجاه دینار	نجاه دینار	هشتاد و پنج دینار	صد دینار
یک پول	سه شاهی	سه شاهی دینم	یکصد و بیست و یک پول
صد و پنجاه دینار	صد و پنجاه دینار	صد و پنجاه دینار	دویست و یک پول
سیصد و ده پول	هفت شاهی	هفت شاهی دینم	دو صد و بی سی
سیصد و پنجاه دینار	سیصد و پنجاه دینار	سیصد و پنجاه دینار	چهار صد دینار
هفتصد پول	ده شاهی	ده شاهی دینم	ده شاهی
چهار صد و پنجاه دینار	چهار صد و پنجاه دینار	چهار صد و پنجاه دینار	پنصد دینار

قران با خرده الی یک تومان از این قرار باید نوشته شود:

یکقران صد پانزده و دقران صد و بیست و سه قران صد و چهل و هشت
 یکقران صد و پانزده و دقران صد و بیست و سه قران صد و چهل و هشت
 پنجقران صد و پانزده و دقران صد و بیست و سه قران صد و چهل و هشت
 صد و پانزده و دقران صد و بیست و سه قران صد و چهل و هشت
 صد و پانزده و دقران صد و بیست و سه قران صد و چهل و هشت
 صد و پانزده و دقران صد و بیست و سه قران صد و چهل و هشت

یک تومان الی نه تومان از این قرار نوشته می شود و زمان جمع با هم جمع می شود:

یک تومان دو تومان سه تومان
 چهار تومان پنج تومان شش تومان
 هفت تومان هشت تومان نه تومان
 ده تومان یازده تومان بیست تومان

ده تومان الی نود تومان از این قرار است و زمان جمع با هم جمع می شود:

ده تومان بیست تومان سی تومان
 چهل تومان پنجاه تومان شصت تومان
 هفتاد تومان هشتاد تومان نود تومان

صد تومان الی نهصد تومان از این قرار است و زمان جمع با هم جمع می‌شود:

صد تومان	دویست تومان	سیصد تومان
چهارصد تومان	پانصد تومان	ششصد تومان
هفتصد تومان	هشتصد تومان	نهصد تومان

هزار تومان الی نه هزار تومان از این قرار است و زمان جمع با هم جمع می‌شود:

یک هزار تومان	دو هزار تومان	سه هزار تومان
چهار هزار تومان	پنج هزار تومان	شش هزار تومان

ده هزار تومان الی نود هزار تومان از این قرار است و با هم جمع می‌شود:

ده هزار تومان	بیست هزار تومان	سی هزار تومان
چهارده هزار تومان	پانزده هزار تومان	هشده هزار تومان
نوزده هزار تومان	بیست و یک هزار تومان	بیست و دو هزار تومان

